

ב. כתבו התוס': עכשיו שנהגו ששליח ציבור אומר 'יאמר נא ישראל' והציבור עונה 'הודו...'. וכן 'ביאמרו נא...' – הציבור מנענעים על כל 'הודו' ו'הודו' שאומרים, אבל שליח ציבור לא ינענע. ויש מפרשים שאף הוא מנענע באמירתו 'יאמר...' אגב הציבור. ובשעת הברכה מנענעים אף בלא קריאת הלל (תוס' וש"פ). ויש שכתבו שבשעת הברכה אינו מוליך ומביא אלא עושה נענוע בעלמא (ערא"ש בשם ראב"ה). וכן היו נוהגות הנשים בבית הגרשו"א, לנענע נענוע אחד בשעת הברכה.

ג. אף כי הנענועים אינם מעכבים המצוה, יש אומרים שאם אין הלולב ראוי לנענע בו – אין יוצאים בו (עפ"י חדושי חתם סופר מב. וכן הביאו לשמוע מהמאירי כאן). ועל כן יש מקפידים להסיר ה'קארע' מהלולב קודם נטילתו (ע' הליכות שלמה י,ב).

בתנופת כבשי עצרת ושתי הלחם אמר רבי יוחנן: מוליך ומביא – למי שארבע רוחות. מעלה ומוריד – למי ששמים וארץ שלו (כלומר מצוה זו אנו עושים לשמו. כן מראה בהנפתו. ערש"י). ואמר רבא: וכן בלולב.

רבי חמא בר עוקבא אמר רבי יוסי ברבי חנינא: כדי לעצור רוחות רעות וטללים רעים (בתנופה ובלולב. עפ"י תוס'; ר"ן יד: בדפי הרי"ף).

[במקום אחר אמרו שארבעת המינים אינם באים אלא לרצות על המים (רבי אליעזר – תענית ב:).]

רב אחא בר יעקב היה מוליך ומביא המינים ואומר: זה חץ בעיניו של השטן (שרואה בעיניו שאין לו כח לנתק מעלינו עול מצוות. רש"י). ואמרו שאין לעשות כן, משום שיבוא להתגרות בו (השטן הוא היצר הרע, וישיאנו לתעות מעל קונו וימסור עצמו על הדבר).

הולכה והובאה, פרשו הראשונים: לארבע רוחות העולם (ערא"ש; שו"ת הרשב"א ח"א תלוז). וכן המנהג. ואולם היו שנהגו לנענע לשתי רוחות בלבד (עריטב"א; מגן אבות למאירי סוף ענין כא). וע"ע במובא בספר מנהגי ישראל ח"ג עמ' צב בטעם שינוי המנהג.

דף לח

עד. מי שלא נטל לולב והתחיל לאכול, האם מפסיק מאכילתו ונוטל או דוחה הנטילה לאחר האכילה?

למדו בגמרא מלשון המשנה 'יטול על שלחנו' – שמפסיק מאכילתו ונוטל, והקשו על כך, וחילק רב ספרא בין אם יש שהות ביום ליטול לאחר האכילה אם לאו, שרק אם תימשך סעודתו עד הערב – מפסיק ונוטל, אבל בלאו הכי – רשאי להמשיך בסעודה.

לפי סברת רבא אפשר לחלק בדבר בין מצוה דאורייתא שמפסיק בשבילה בכל אופן, ומצוה דרבנן שאין מפסיק כשיש לו שהות. ולמסקנא אין הכרח לחילוק זה ממשנתנו, וגם אין סתירה לדבר (שהרי דייקו שהמשנה מדברת בשאר ימים שהנטילה מדרבנן, אבל ביום הראשון יתכן שמפסיק אפילו יש שהות).

א. להלכה כתבו הפוסקים שביום הראשון שהנטילה בו מדאורייתא [ובכלל זה יום טוב שני של גלויות. ט"ז וש"א], אם שכח והתחיל לאכול בזמן שהיה אסור לו – צריך להפסיק אכילתו וליטול. ואם התחיל בהתר, קודם למחצית השעה לפני תחילת היום – אין צריך להפסיק אם יש לו שהות ליטול לאחר מכן. [והט"ז כתב שאף התחיל לאכול לפנות בוקר, הלא בין כך צריך להפסיק לתפילה, ועל כן אסור לו לחזור לאכילתו עד שיטול] (עפ"י ר"ן; או"ח תרנב,ב).

ב. המג"א (תרנב סק"ד) נסתפק אם טעימה קודם נטילת לולב מותרת, אם לאו. וכתב במשנה ברורה שמן הדין מותר ואעפ"כ אין להקל בזה אלא לצורך גדול.

עה. א. מהם האופנים השונים בקריאת ההלל בבית הכנסת או בשמיעה מפי אחרים? מה דינה של שמיעה בלא ענייה?

ב. האם רשאי אדם להפסיק בין אמירת 'ברוך הבא' ל'בשם ה' וכד'?

א. קריאת ההלל יכולה להעשות באופנים שונים; בקריאה בפה, בשמיעה ועניית דברים, ואפילו בשמיעה בלא ענייה – יצא [בין בהלל כולו בין במקצת, כגון שאומר השליח-ציבור 'ברוך הבא' והשומעים אומרים 'בשם ה'']. עפ"י גמרא.

ואמרו במשנה שהשומע מפי גדול בר-חיוב המקרא אותו – עונה אחריו 'הללויה'. ואם המקרא איננו בר חיוב, כגון עבד אשה או קטן – עונה אחריו מה שהוא אומר. ותבוא לו מארה (על שלא למד לקרוא בעצמו ומבזה את קונו לעשות שלוחים כאלה שאינם חייבים. ערש"י ותוס').

יש מי שכתב שלדעת הסובר 'הרהור כדבור', אפילו שמע מפי מי שאינו חייב בדבר – יצא משום 'הרהור' (עפ"י טורי אבן מגילה יט:). ויש מי שחולק וסובר שאין מועיל הרהור כדיבור אלא בדאורייתא, אבל מצוה שהיא מדרבנן כגון הלל, תקנו בה דיבור דוקא (עפ"י הרושי רעק"א או"ה קא). ויש מי שכתב ש'שומע כעונה' היינו בשמיעת המלים אפילו בלא כוונת הלב, ולזה צריך שמיעה מפי בר חיוב, ואילו הרהור שהוא כדיבור עניינו ציור הדבר בכוונת הלב אבל בהרהור המלים לבד אין די (עפ"י חו"א כט,ח).

מקום שנהגו לכפול (כל דבר ודבר בהלל) – יכפול. לפשוט (- בלא כפילה) – יפשוט. לברך (לאחריו. אביי) – יברך. הכל כמנהג המדינה. רבי כופל בה דברים ('אנא... 'אנא... ערש"י וריטב"א). רבי אלעזר בר פרטא מוסיף בה דברים. פירש אביי: מוסיף לכפול מ'אודך' ולמטה (לט.).

מבואר בגמרא שמצוה לענות 'הללויה' (אפילו הבקיאם לקרוא בעצמם. רש"י) על כל קטע שאומר השליח-ציבור. וכן מצוה לענות ראשי פרקים. ואם שמע ולא ענה – יצא, שהשומע כעונה.

פרש"י 'מצוה לענות ראשי פרקים': בתחילת כל פרק מפרקי ההלל, במקום לענות 'הללויה' עונים הקהל את ראש הפרק, כגון 'הודו לה'. ואולם בהמשך הפרק עונים 'הללויה'. וכ"כ הרמב"ם (חנוכה ג,ג).

ואילו התוס' והר"ן מפרשים: בכל הפרק כולו, עונים את ראש הפרק, ואילו 'הללויה' עונים רק בפרק הראשון.

בימי רבא היה המנהג שהקהל כולו קורא ההלל בעצמו, שהיו הכל בקיאם, מלבד בכמה מקומות בהלל שעשו בהם שינויים, זכר למנהג הראשון שלא ישתכח, וכדי ללמד ולשמר כמה הלכות (ערש"י); החזן אומר 'הללויה' והם אומרים: 'הללויה'. הוא אומר: 'הללו עבדי ה' והם אומרים 'הללויה'. אחר כך כל הקהל אומרים בעצמם עם המקרא את שאר ההלל עד 'הודו'. הוא אומר 'הודו לה' והם אומרים 'הודו לה'. וחוזרים וקוראים הכל עד 'אנא ה'. הוא אומר 'אנא ה' הושיעה נא'. והם חוזרים אחריו. וכן ב'אנא ה' הצליחה נא', הוא אומר והם חוזרים אחריו. הוא אומר 'ברוך הבא' והם אומרים 'בשם ה'.

א. מה שעתה אין נוהגים בכל אלו, משום ש'מנהגא דהלילא' הוא, ובמקום שנהגו נהגו, מקום שלא נהגו לא נהגו (תוס').

וכתבו הראשונים מנהגים שונים בקריאת ההלל (ע' בסדר רב עמרם; מאירי ריטב"א וספר המכתם; רמב"ם חנוכה ג,יד; טור תכב). והמנהג הרווח עתה שהקהל אומר הכל בעצמו עד 'הודו'. ואומר הש"ץ 'הודו... והכל עונים 'הודו...'. הוא אומר 'יאמר... והם עונים 'הודו...'. וכן 'יאמרו... 'הודו...'. [ובימינו נוהגים הקהל לומר בנחת (= בשקט) גם 'יאמר' מלבד עניית 'הודו' – אם

משום קיום מנהג אחר שנהגו לענות מה שהש"ץ אומר (ע' סדר רב עמרם וב'מקור הברכות'), אם מפני שלפעמים אינו מכוין (משנ"ב תכב סק"כ. יל"פ שאינו מכוין לשמוע מהש"ץ, או שמא הש"ץ אינו מכוין להוציא. אך יתכן שא"צ כוונה מיוחדת להוציא (וע' ברכת מרדכי ח"ב א, ז. וצ"ע).] וכן כופלים הש"ץ והציבור אחריו 'אנא ה'...' 'אנא ה'...' וממשיך הציבור כולו לכפול עד סוף הפרק (עתוס' ריטב"א וס"פ).

המנהג כיום לברך אחר ההלל. ואפילו בראש חדש שקריאת ההלל מנהג, אותם המברכים בו על ההלל מברכים גם לאחריו (עפ"י תרומת הדשן ט ועוד).
ב. הקורא הלל ביחיד, יש לו להדר ולומר לשנים שיענו עמו ראשי פרקים: 'הודו לה'... [ובמדרש (תהלים קיג) אמרו: אין הלל פחות משלשה... (מרדכי, מובא ברמ"א תכב, ב)].

אף על פי שמצוה לענות, אם שמע מפי המחוייב ולא ענה – יצא. ומניין שהשומע כעונה? אריב"ל משום בר קפרא: שכתוב כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה. וכי יאשיהו קרא והלא שפן קראם ויאשיהו שמע (ככתוב יען רך לבבך ותכנע לפני ה' בשמעך...). – אלא מכאן לשומע כעונה.

א. בבבלי, יש אומרים שאינו יוצא בשמיעה בלא ענייה (עפ"י רבנו ירוחם, מובא בב"י תכב. ופירושו במג"א וא"ר שזה אפילו כשהקורא עדיין לא יצא ידי חובתו. וצ"ע לפי"ז כיצד נהגו לצאת ידי 'ברוך הבא' בשמיעה בלבד. וצ"ל שאף זו כענייה שמ"מ משתתף עם הקורא). ויש חולקים וסוברים שיצא (פרי חדש שם, מובא בבאור הלכה).

ב. בתוס' צדדו לומר אף לענין עניית קדיש וקדושה, שמא מצוה מן המובהר לענות בפה דוקא.
ג. מדברי רעק"א (בברכות כ ובתשובה ז) משמע שאפשר לומר 'שומע כעונה' על מקצת מן הברכה. ובחזון איש (כהו, ל, ב-ג) כתב להוכיח שאין אומרים כן. ואולם נראה שבאופן שהמברך אומר את הברכה כולה, לדברי הכל יכול השומע לצאת חציה בשמיעה חציה באמירה (עפ"י קהלות יעקב ברכות ט. וע' ברכת מרדכי ח"ב א, ז).

ב. אמר רבא: לא יאמר אדם 'ברוך הבא' ואחר כך 'בשם ה' (שהפסיק בנשימה בינתים והאזכרה עומדת לעצמה, ונראה כמוציאה לבטלה עפ"י רש"י), אלא יאמר הכל בבת אחת. וכן לא יאמר 'הא שמיה רבה' ואח"כ 'מברך' אלא הכל כאחת. אמר לו רב ספרא: גמר הדבר הוא (הואיל וכוונתו לגמור) ואין לחוש להלכה אין להפסיק בין 'רבה' ל'מבורך' [ויש אומרים: בין 'שמיה' ל'רבה'] (עפ"י הג"א מאו"ז; רמ"א נ, א). ודוקא בשתיקה לא יפסיק, אבל אין צריך לאמרם בנשימה אחת (עפ"י פרי מגדים שם). ע"ע בספר מנהגי ישראל ח"א ו.

דף לט

- עו. א.** הלוקח מעם הארץ לולב ומיניו בשביעית, כיצד הוא עושה?
ב. האם מותר ליקח מעם הארץ פירות שביעית?

א. הואיל ואין מוסרים דמי פירות שביעית לעם הארץ כדלקמן, לפיכך הלוקח לולב ומיניו מעם הארץ בשביעית אינו רשאי ליתן לו דמים על האתרוג שנלקט בשביעית, אלא יתן לו האתרוג במתנה. לא רצה ליתן לו במתנה, אמר רב הונא: מבליע לו דמי אתרוג בלולב. והלולב אינו קדוש בקדושת שביעית מפני שהקובע באילנות הוא שעת החנטה והריוהו לולב של ששית [וישנה דעה שהלולב אינו קדוש כלל בקדושת